

Sociální stát jako kategorie výzkumu historické sociologie*

JAKUB RÁKOSNÍK**

Social State as a Category of Historical Sociology Research

Abstract: Article is concerned with three fundamental issues of the research on welfare states: definitions, theories of its origins and typologies. There are four basic definitions: institutional (base of the welfare state is embodied in welfare institutions), normative (common good of the society based on minimal standard of living conditions for all), quantitative (majority of state income is deserved for welfare purposes), societal (welfare state as a type of society). We are convinced about the possibility of the convergence among first three mentioned definitions (societal concept is not according to our opinion very useful, because there are better concepts to describe modern society – e. g. industrial society). There are four general explanations of the origins and development of the welfare state: industrial theory (e. g. H. Wilensky), class theory or power-resources model (e. g. F. Castles), theory of governmentality (e. g. M. Dean) or institutional (e. g. T. Skocpol). It is impossible to find any functional convergence among these approaches and the choice of one of them is often connected with meta-theoretical motives of the researcher. The most used typologies are based especially on criterions, such as combination of the state, market and welfare programs, specific combinations of social policies, portion of GDP for welfare tasks etc. Comparison of these typologies shows their similarities, regardless of the criterion.

Keywords: welfare state, social policy, modernization, governmentality, industrial society.

Třebaže dosud nebylo vytvořeno historické zpracování vývoje používání pojmu „sociální stát“, některé poznatky o tomto procesu jsou ve stávající literatuře dostatečně zachyceny. Ve francouzském prostředí se ekvivalentní pojem „zaopatřovací stát“ poprvé objevil za vlády Napoleona III., v němčině se stal frekventovaným v době Bismarckových sociálních reforem v 80. letech 19. století, zatímco v anglofonním prostředí jeho vstup do běžného jazyka bývá spojován teprve s obdobím II. světové války. V češtině se zřejmě ze specificky politických důvodů se tento pojem vžil až po roce 1989.

Do dnešních dní vzniklo již vskutku nepřehledné množství odborné literatury, která se zabývá vývojem, strukturou a komparací jednotlivých sociálních států ve světě. V tomto příspěvku se pokusíme upozornit na některé obecné trendy v analýze a interpretacích tohoto fenoménu moderního světa. Spolu s tím se vynasnažíme poukázat na možné výhody, resp. nevýhody, jednotlivých postupů. Pozornost bude zaměřena především na tři klíčové oblasti zájmu výzkumníků: definici pojmu, interpretační rámce vývoje a typologizaci. Za tím účelem je tento příspěvek také rozdělen do tří tematicky odpovída-

* PhDr. et JUDr. Jakub Rákosník, Ph.D., Ústav hospodářských a sociálních dějin, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, Náměstí Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1. E-mail: jakub.rakosnik@ff.cuni.cz

** Tento příspěvek vznikl v rámci projektu financovaného Grantovou agenturou ČR, nazvaného „*Formování a vývoj sociálního státu v Československu v letech 1918–1992*“ (GAČR 407/09/2087).

jících částí. Tento článek chápeme jako úvodní studii o dosavadním stavu bádání, jeho limitech a možnostech aplikace různých interpretačních přístupů zahraniční literatury ke grantovému projektu o dějinách sociálního státu v Československu (viz pozn. 1). Proto také jeho povaha do značné míry informativní a soustřeďuje se na základní otázky výzkumu, jako jsou pojmové definice, třídění typů či postižení základních směrů výzkumu. Ze stejného důvodu jsou probíraná témata vztahována především k možnosti komparace systémů sociální ochrany obyvatelstva v tržních a centrálně-plánovaných ekonomikách období studené války.

Definice sociálního státu

Na počátku každého výzkumu nutně stojí definování jeho předmětu. Na tom, jak si tento předmět vyjádříme, závisí do značné míry obsah výzkumu i jeho výsledek. Definování sociálního státu v sobě zahrnuje dva problémy. Prvním z nich je pluralita v zásadě synonymních označení v českém jazyce, v němž se jako ekvivalenty vyskytují také názvy jako „zaopatřovací stát“, „stát blahobytu“, „asistenční stát“, „stát veřejných sociálních služeb“ atd. Problematiku jazykových ekvivalentů anglického pojmu *welfare state* zde můžeme ponechat mimo naši pozornost, protože je dostatečně osvětlena již v dosavadní domácí literatuře [srv. *Potůček 1995; Večeřa 1996*].¹ K volbě pojmu „sociální stát“ se zde přikláníme čistě z důvodů pragmatických; v konkurenci se zmiňovanými ekvivalenty se, zdá se, prosadil nejvýrazněji a bývá ve vědeckém i žurnalistickém jazyce užíván nejčastěji.

Druhý problém představuje pluralita perspektiv. Z adjektiva „sociální“ vyplývá, že nikoli každý stát je státem sociálním a že se tedy jedná o stát s jistými zvláštními charakteristikami. Existuje značné množství definic sociálního státu. S jistou mírou zobecnění je můžeme rozdělit do tří základních skupin. První můžeme nazvat (pro nedostatek vhodnějšího označení) *institucionálními*, další *normativními* a třetí *kvantitativními*. K těmto třem skupinám můžeme přiřadit ještě čtvrtou, nepříliš praktickou, kterou můžeme označit jako *společenskou*.

Tato pluralita definic nám nepřímou naznačuje, že každá z nich má své přednosti a také určité nedostatky. 1. Institucionální definice jsou prosty hodnotových aspektů a neopírají se ani o žádné kvantitativní určení. Nejjednodušší podoba této definice zní: „[Sociální stát představuje] institucionální uspořádání, skrze něž stát rozděluje peníze, věci a služby svým občanům (...) [viz *Baldock – Manning – Vickerstaff 2007: 30*].“² Výhodou této definice je její stručnost a obecnost.³ Není totiž vázána na žádné konkrétní ekonomické uspořádání (např. tržní ekonomika), ani na konkrétní politický režim (např. pluralitní demokracie). Tato přílišná obecnost je však zároveň i její největší slabinou. Zřejmě v každé historicky existující entitě, kterou by bylo možné označit za stát, bychom našli

1 Pluralita ekvivalentních označení pro sociální stát, jak dokládají i citovaní autoři, není žádnou zvláštností českého jazyka.

2 Podobně sociální stát definuje i Chicago Usui ve své komparativní studii o šíření sociálního pojištění: „Obecně je sociální stát definován jako stát, v němž vláda pečuje o zajištění životní úrovně pomocí shromažďování zdrojů a jejich distribucí v podobě peněz, věcí a služeb svým občanům“ [Usui 1994: 272].

3 Tentýž problém má i Therbornova definice z roku 1989: „Obvyklé označení sociální stát se využívá pro ty státní instituce a státní zařízení, které se přímo zaměřují na zachování (...) populace [cit. dle *Therborn 1989: 72*].“

prvky, jež by této definici vyhovovaly. Pokud bychom navíc tuto definici chápali v nejširším smyslu a neomezili se jen na „stát“, nýbrž bychom vzali v úvahu všechny sociálně politické subjekty disponující veřejnou mocí (zvláště města a obce a po dlouhou dobu i církve), tak by bylo možné hovořit o sociálních státech v antice, ve středověku či v raném novověku [viz Holubec 2008]. Pojem sociálního státu by takto splýnul s jakoukoli formou sociální ochrany obyvatelstva, kterou vykonává subjekt nadaný vrchnostenskou (nařizovací) pravomocí. Zcela by se tak eliminoval kvalitativní i kvantitativní posun, k němuž od konce 19. století v Evropě a později i v jiných částech světa došlo. Jeho výhodou je naopak schopnost zahrnout nejrůznější modely systémů sociální ochrany obyvatelstva nezávisle na kulturních oblastech, z nichž pocházejí, a vytvořit tak předpoklady pro širší trans-kulturní komparaci rozličných zabezpečovacích systémů. Pro srovnání západní a východoevropských režimů sociálního státu v historickém výzkumu pak představuje vhodnou hodnotově neutrální pozici, která je oproštěna od ideologizace, jež sociální stát redukuje jen na západoevropsko-americký kulturní okruh.

2. Zmíněné kvalitativní odlišnosti naopak výstižně vyjadřuje *normativní* definice. Ta je založena na přesvědčení, že sociální stát spočívá na konkrétní představě o dobru, resp. o blahu společnosti. Nejde tedy jen o institucionální uspořádání, nýbrž také o jasně definovaný politický cíl, k němuž má činnost sociálně ochranných institucí směřovat. Nejvýstižněji tento aspekt vyjádřil zřejmě T. H. Marshall svou koncepcí občanských, politických a sociálních práv. Podstatou sociálního státu je „sociální občanství“, tedy právní nárokovatelnost základních sociálních práv. Po občanských právech 18. století a politických právech 19. století začala ve 20. století postupně přibývat také práva sociální od chvíle, kdy začalo být „uznáváno, že politická demokracie potřebuje vzdělaný elektorát a že vyspělá výroba vyžaduje vyškolené pracovníky a techniky. Povinnost zušlechťovat a civilizovat sám sebe se proto stává nikoli jen povinností osobní, nýbrž povinností společenskou, protože sociální zdraví společnosti závisí na civilizovanosti jejích příslušníků,“ jak napsal Marshall v roce 1950 [Marshall 2006: 33]. Na totožných principech byl založen i projekt „sociální bezpečnosti“ (social security), jenž se začal v evropském kulturním okruhu prosazovat ve 30. letech 20. století. Sociální bezpečnost znamenala komplexní sociální zajištění v zásadě všeho obyvatelstva při všech relevantních negativních sociálních událostech „od kolébky do hrobu“ na principu občanském (ve smyslu zmíněných základních sociálních práv člověka) a nikoli pouze zásluhovém, na kterém spočívá logika tradičního německo-rakouského sociálního pojištění, nebo na principu potřebnosti, jak fungovala klasická chudinská péče. V roce 1953 tento princip výstižně vyjádřili Václav Veselý a Jan Gallas: „Podstatným znakem sociální bezpečnosti je skutečnost, že má-li být skutečná a úplná, musí chránit všechny pracující proti všem sociálním rizikům bez výjimky [Veselý a Gallas 1953: 13].“⁴ Ovšem tato věta zdůrazňuje jen jednu složku projektu, a to univerzalizmus ochrany. Vedle toho se však jednalo o novou kvalitu sociálního zajištění. Zpopularizovaly ji jednak sociální reformy Franklina Delano Roosevelta v rámci zvláště tzv. druhého Nového údělu od roku 1935 a snad ještě více William Beveridge svou zprávou o reformě britské sociální ochrany obyvatelstva „Sociální pojiš-

4 Je zcela na místě v tomto směru hovořit místo o Evropě, o „evropském kulturním okruhu“, protože projekt sociální bezpečnosti byl ve 30. letech, v éře Nového údělu, vlivný také v USA. Zřejmě prvním státem, kde byla tato zásada legislativně zakotvena, byl v roce 1938 Nový Zéland.

tění a příbuzné služby“ [Výtah b.d.]. Třebaže v dnešním českém vědeckém diskurzu se pojem „sociální bezpečnost“ nepoužívá a jeho anglický ekvivalent se překládá zpravidla jako „sociální zabezpečení“, nejde o pojmy, které by se překrývaly. Lenka Kalinová k tomu výmluvně poznamenává, že sociální zabezpečení je spojeno se zaváděním sovětského modelu státní paternalistické péče o občany, který odbourává nejdůležitější prvky projektu sociální bezpečnosti. Ten byl založen na představě rozšíření demokratických práv občanů z oblasti politické do oblasti hospodářské a sociální [Kalinová 2004: 15]. Právě tomu nebyl i přes hlasité propagandistické proklamace systém socialistické diktatury se svým modelem přísně centralizovaného a hierarchicky organizovaného rozhodování uskutečňovaným prostřednictvím „převodových pák“ státních orgánů a mocensky subordinovaných společenských organizací schopen dostát.

Podle normativní definice je tedy sociálním státem takový stát, jehož institucionální uspořádání směřuje k naplnění ideálu sociálního občanství, resp. sociální bezpečnosti. Variantou normativního pojetí je např. definice Tomešova: „Sociální stát jako produkt historického vývoje veřejně organizované solidarity je odpovědí na mezinárodně uznané právo občanů na důstojné životní minimum. Je tedy veřejnou garancí a odpovědí na ústavami zaručená nezadatelná lidská práva občanů, v tom i práva sociální (...). Je evropským pojetím rolí státu vůči občanům.“⁵ Obdobné chápání nalezneme také u Potůčka, který sociální stát charakterizuje jako stát, který přebírá odpovědnost za zajištění základního životního standardu svých občanů. Je to stát, ve kterém se v zákonech a v praktické politice prosazuje myšlenka, že sociální podmínky, v nichž lidé žijí, nejsou jen věcí jedinců či rodin, nýbrž věcí veřejnou. Každému z jeho občanů se dostává alespoň určitého uznaného minima podpory a pomoci v různých životních situacích, které jej či jeho rodinu ohrožují [Potůček 1999: 56]. Nutno poznamenat, že v současnosti jsou normativní definice sociálního státu v humanitních vědách zřejmě nejrozšířenější.

O tuto popularitu se nepochybně zasloužil na přelomu 80. a 90. let Gosta Esping-Andersen [viz Esping-Andersen 1990: 21–23]. Jeho normativní pojetí spočívá v tříprvkové definici. Podstatu sociálního státu tvoří za prvé koncepce sociálních práv, jež jsou zajištěna dekomodifikací individua proti závislosti na trhu; za druhé s prvním bodem úzce související koncepce sociálního občanství, kdy status jednotlivce jako občana konkuruje jeho třídní pozici, kterou může v různé míře nahrazovat; za třetí pluralistická koncepce propojení trhu, rodiny a státu.

Nevýhodou normativní definice je její kulturní determinismus. Opírá se o západní osvícenskou tradici kultury lidských práv, oddělování sféry soukromé a veřejné a v neposlední řadě počítá s kapitalistickým tržním hospodářstvím. Tím přestávají být systémy sociální ochrany obyvatelstva na západní a východní straně železné opony druhé poloviny 20. století komparabilní, protože východoevropský model splňuje stěžejní první znak. Státní paternalismus totiž eliminuje sociální občanství a pluralismus subjektů sociální politiky je nahrazen monistickým systémem „státu-otce“, který rozděljuje prostředky závislým členům své domácnosti.

3. Odpovědí na normativní definice se staly definice kvantitativní. Nejznámějším představitelem tohoto přístupu je švédský sociolog Göran Therborn. Výchozí diskem jeho

5 Definice pochází z Tomešova nepublikovaného textu „Exkurz o sociálním státu“. Citovaným pojetím se však neliší od chápání sociálního státu ve svých starších textech [viz Tomeš 1996].

pojetí je přesvědčení, že význam „marshallovského“ konceptu je zveličován. V roce 1989 v tomto smyslu napsal: „Přijímání sociálního občanství opomíjí vývoj sociálního zabezpečení na evropském kontinentě, které nebylo vázáno k občanství, nýbrž k sociálnímu statusu a pojistným příspěvkům. Podobně opomíjí i samotný britský vývoj po Beveridgeovi, který se formoval do podoby statusově strukturované kombinace (class-structured mix) veřejných a soukromých služeb a sociálního zajištění [Therborn 1989].“ Sociální stát je podle něho důsledkem především demografických proměn a hospodářské transformace společnosti, díky čemuž dochází k postupné expanzi sociálních výdajů z veřejných rozpočtů. Sociálním státem se konkrétní stát stává v momentu, kdy jeho sociální výdaje předčí všechny ostatní rozpočtové výdaje. Výhodou Therbornova pojetí je jeho univerzální použití. Normativní definice jsou totiž zásadně, ať již explicitně nebo implicitně, europocentrické, protože za základ sociálního státu kladou historicky vzniklé evropské hodnoty, což se v soudobém globalizujícím se světě setkává s rostoucí kritikou [Walker – Wong 2004]. Therbornovo pojetí však má také své nevýhody a dočkalo se v tomto směru zásadní kritiky. Na jeho nejvážnější nedostatky poukázal Esping-Andersen ve své výše citované práci. Pokud bychom použili Therbornovo kritérium veřejných výdajů, až do 70. let minulého století by na světě existovalo jen minimum sociálních států. I přesto však Esping-Andersen přiznává kvantitativnímu hledisku význam důležitého korektivu při výzkumu, když poznamenává: „Sociální vědci až příliš ukvapeně přijímali za berná prohlášení jednotlivých národů, že zřídily sociální stát. Podobně ukvapeně chápali uzákonění standardních sociálních programů za doklad toho, že došlo k ustavení sociálního státu [Esping-Andersen 1990: 20].“

Problém podle našeho názoru představuje i Therbornovo arbitrární určení míry veřejných výdajů, což nepřímou vyplývá i z výše uvedené námítky Espinga-Andersena. Proč by jednoduše nemohl být podíl výdajů nižší? Čistě kvantitativní určení nám nic neřekne o způsobu vynaložení těchto prostředků. Nabízí se v tomto směru sarkastická otázka: Byla by Velká Británie sociálním státem, kdyby jediným veřejnoprávním ochranným systémem zůstalo drakonické chudinství v podobě z roku 1834, třebaže by na něj bylo vydáváno tolik prostředků, aby to odpovídalo této definici? [Rákosník 2007a, 2007b].

4. V závěru této části nutno poznamenat, že se objevují také případy chápání sociálního státu nikoli jako zvláštní formy mocenské instituce, nýbrž jako zvláštní typ společnosti [Lessenich 2000]. S. Lessenich v tomto smyslu o sociálním státu hovoří jako o „konkrétní historické formě společnosti“, kdy jde o specifický způsob „politicky uspořádaného zespolečenštění“. V podobném smyslu s tímto pojmem pracuje i Ch. Pierson, když uvádí, že sociální stát může označovat buď jako specifickou formu státu či zvláštní formu politického zřízení (polity), nebo specifický typ společnosti [Pierson 1998: 6–7]. Podle našeho názoru je toto směšování státu a společnosti matoucí a nepraktické. Sociologie disponuje dostatkem pojmů, které lze využít pro označení typu společnosti, pro níž je (mimo jiné) charakteristický sociální stát.⁶

6 Např. „industriální společnost“ či „společnost organizované modernity“; viz předmluva ke knize [Keller 2004].

Interpretace geneze sociálního státu

Jak již bylo poukázáno výše, samotný způsob definování předmětu v podstatné míře předurčuje následný výzkum. Zatímco stoupenci institucionální či kvantitativní definice budou spíše akcentovat strukturální aspekty modernizačního procesu, tedy rozmach industrializace a související demografické konsekvence, normativní definice předpokládá spíše důraz na kulturní, hodnotové a politické souvislosti, třebaže toto silně generalizující roztřídění nelze absolutizovat. Se společenskou definicí se historické pojednání o vývoji sociálního státu nutně bude posouvat k široce pojatým výkladům sociálních dějin, pokud by měla být komplexně postižena podstata onoho „specifického typu společnosti“. Institucionální a kvantitativní definici zase spojuje neschopnost v dostatečné míře akcentovat kvalitativní rozdíly jednotlivých sociálních systémů.

V sociologii panuje relativní jednota v periodizaci moderní epochy, jež obvykle bývá rozdělována do tří období: fáze omezeně liberální modernity, fáze organizované modernity a fáze dezorganizované modernity.⁷ Zrod základních institucí typických pro sociální stát je spojen se zmíněnou prostřední fází, časově se rozprostírající mezi poslední třetinou 19. století a poslední třetinou 20. století. Pro organizovanou modernitu, vedle pokračujícího ekonomického rozvoje industriální společnosti, bylo typické přenesení důrazu z individuálních svobod směrem k organizovanému úsilí, jež se projevovalo existencí masových politických stran, odborových organizací, obřích firem či rostoucí ingerencí státu do privátní sféry pomocí stále početnější byrokracie a také formováním institucionálního uspořádání, které nazýváme „sociálním státem“. Tato organizovaná modernita se zrodila z odporu k předchozí, omezeně liberální fázi, která na jedné straně proklamovala lidskou rovnost a svobodu, ale tento nárok omezovala jen na privilegované vrstvy. Z emancipačního projektu byly vyloučeny ženy (majetkově i politicky znerovnoprávněné), dělnictvo (rovněž politicky a také ekonomicky marginalizované) či příslušníci druhořadých etnik a ras. Ze vzpoury těchto neprivilegovaných skupin a jejich agregací do forem masových organizací se zrodila modernita organizovaná [Wagner 1990].

Shoda však nepanuje v kauzálním výkladu geneze sociálního státu, jakožto jednoho z nejvýraznějších fenoménů této prostřední fáze moderní epochy. Interpretací přístupy ke vzniku a následnému vývoji jednotlivých sociálních států lze rozdělit v zásadě do čtyř obecných skupin: *strukturálně-funkcionální* teorie, *zájmově-konfliktní* teorie, *institucionalistické* teorie a teorie *governmentality*.⁸

1. Strukturálně-funkcionální přístupy kladou při výkladu důraz na ekonomicko-sociální transformaci spojenou s přechodem od agrární k průmyslové společnosti a sociální stát je politickou reakcí na negativní konsekvence tohoto procesu. V důsledku logiky této transformace dochází ke změně úlohy a významu jednotlivých subjektů sociální politiky. Zatímco v agrární společnosti hrála důležitou úlohu rodina a církev a teprve postupně od 16. století nabývaly na významu obce, v průmyslové společnosti se stává hlavním aktérem stát, třebaže jistá míra plurality subjektů zůstává zachována.

Pro tento interpretační přístup je charakteristická značná míra ekonomického determinismu. Nezáleží v tomto směru na tom, zda je důraz kladen na endogenní faktory,

7 Ovšemže nepanuje jednota mezi autory v akcentování významů rozličných faktorů, ani ve způsobu označování jednotlivých period. Viz [Keller 2004]

8 Rozsáhleji je problematika interpretačních přístupů k dějinám sociálního státu rozpracována v článku [Rákosník 2009].

tj. formování kapitalistické ekonomiky v určitém státě, anebo faktory exogenní, kdy se sociální stát rodí spíše z tlaku rozvoje mezinárodního obchodu, který vyvolává ve státech vnitřní sociální napětí, jehož výsledkem je společenský tlak na přijímání moderních sociálních programů. Základní příčinou v obou případech zůstává historická nutnost vyplývající z průmyslové revoluce. Z tohoto přístupu vyplývá důraz na konvergenci sociálně ochranných struktur v různých státech a zároveň podcenění historicky kontingentních faktorů, určujících konkrétní podobu toho kterého sociálního státu.

Takřka v laboratorně čisté podobě tento přístup v roce 1975 H. Wilensky vyjádřil takto: „Z hlediska dlouhodobého působení je úroveň ekonomického rozvoje klíčovou příčinou rozvoje sociálního státu (...). Důsledky jsou však pocítovány především prostřednictvím demografických změn. Během modernizace dochází k poklesu porodnosti a populace stárne. Vzrůst důležitosti starších občanů a pokles ekonomického přínosu dětí vytváří tlak na sociální výdaje (...). Růst sociálního zabezpečení začíná jako přirozený doplněk ekonomického růstu a jeho demografických konsekvencí. Tento vývoj je pouze případně urychlován souhrou idejí politických elit a nátlaku mas, resp. tlaku byrokracie spojené se sociálními institucemi [cit. dle Wilensky – Luebbert – Hahn – Jamieson 1985].“

2. Tradičním rivalem strukturálního funkcionalismu v sociologii byla ve 20. století teorie konfliktu. Hlavní rozpor mezi oběma přístupy spočíval především v otázkách sociální integrace a rovnováhy systému. Zatímco strukturální funkcionalismus předpokládal, že hodnotový konsensus je základním ohniskem sociální integrace, konfliktualisté namítali, že společnosti jsou založeny na protikladech a že každá společenská diferenciacie v sobě zahrnuje mocenskou nerovnost. Pro zájmově konfliktní výklady je typické akcentování politických konsekvencí základní kontradikce kapitalismu, tedy konfliktu mezi kapitálem a prací.

Pro evropské státy byl typický demokratizační proces spojený s formováním industriální společnosti. V důsledku demokratizace byl umožněn vznik masových zájmových a politických organizací dělníků (resp. námezdních pracovních sil v širším slova smyslu), které byly schopny v politickém systému účinně reprezentovat hmotné zájmy této sociální třídy. A jedním z výrazů těchto zájmů, ať již motivovaných pragmaticky anebo ideologicky, je i samotný sociální stát. Je v tomto směru lhostejné, zda politické a zájmové organizace námezdně pracujících sehrávají aktivní či spíše pasivní úlohu. Aktivní úloha spočívá v kladení sociálních požadavků, které díky síle voličské či členské podpory jsou si dělnické strany, resp. odborové organizace v rámci intermediárního systému, schopny vynutit (např. úloha švédské sociální demokracie při budování základů tamního sociálního státu ve 30. a 40. letech). Jejich pasivní úloha spočívá v potenciální hrozbě, kterou představují pro legitimitu stávajícího politického řádu, kdy se konzervativní elity uchylují k vytváření institucí, typických pro sociální stát, jako obranné reakci proti anti-systémovým socialistickým stranám (např. budování německého sociálního pojištění v předposlední dekádě 19. století) [Musil 1996].

Oproti strukturálně-funkcionální teorii má konfliktualistický přístup výhodu v tom, že dokáže efektivněji postihnout kulturní motivace odlišností jednotlivých modelů sociálních států v různých státech a dešifrovat mocenské koalice, jež vedly k formování jeho konkrétní podoby v dané zemi. Klasickou prací v tomto směru představuje např. Castlesova komparativní studie o sociální demokracii z roku 1978 [Castles 1978].

3. Institucionální teorie se od předchozí liší v chápání politiky a funkcí státu. Stát v tomto případě není chápán jako pouhá aréna, v jejímž prostoru spolu soupeří nej-různější skupiny, nýbrž představuje relativně autonomního aktéra vývojového procesu. V tomto směru vzrůstá význam jeho institucionální struktury a zvláště úloha byrokracie, jakožto specifické skupiny, jež nepůsobí pouze jako pasivní vykonavatel politických rozhodnutí, nýbrž sama se aktivně podílí na utváření sociálního státu. Tento přístup se více rozšířil teprve v průběhu 80. let minulého století. Za klasickou představitelku můžeme považovat americkou historičku Thedu Skocpol, která spolu s Ann Orloff a Margaret Weir formulovala institucionalistický přístup následovně: „Evropská zkušenost ukazuje, že proces *formování [moderního] státu* měl důležité důsledky pro rozvoj systémů moderní, veřejné sociální ochrany. Za prvé, aby nové programy penzí a sociálního pojištění uspěly, musela disponovat dostatečnou kapacitou pro plánování a spravování těchto relativně složitých programů. Za (...), chápání různých sociálních opatření jako politiky vhodných či žádoucích částečně záleží také na kvalitách a kapacitě, jakými podle názoru hlavních politických aktérů aktuálně disponuje státní administrativa. Konečně [za třetí], proces formování moderního státu se dotýká forem fungování politických organizací – zvláště politických stran a orgánů státní administrativy, skrze něž dochází především k artikulaci sociálních politik a které je také společensky prosazují [Orloff – Weir – Skocpol 1988: 44].“

4. Governmentalita sociálního státu začala být rozsáhleji studována teprve v 90. letech minulého století a výzkumníci metodologicky v tomto směru navázali na pozdní myšlenky M. Foucaulta z přelomu 70. a 80. let. Zatímco pro všechny výše uvedené přístupy je více či méně přijatelná představa o emancipační úloze sociálního státu, tato badatelská perspektiva akcentuje pravý opak. Sociální stát a jeho jednotlivé programy jsou chápány jako prostředky ovládnutí lidských těl a skupin. Stává se důsledkem transformace, k níž došlo v průběhu evropského novověku, vytvářející novou vládní racionalitu. Na počátku jeho vývoje stojí epistemický zlom, spojený se vznikem klasické politické ekonomie a liberalistického pojetí státu v 18. století. Pro zachování této nové formy vládnutí se v důsledku systémových krizí rodí intervenční politiky pro její zachování. Sociální stát takto nevyplýval z ekonomických konsekvencí průmyslové revoluce, ani z třídního boje. Je důsledkem či spíše nevyhnutelnou součástí liberální vládní techniky [viz Foucault 2009].

Jedním z nejznámějších propagátorů tohoto přístupu je např. australský sociolog Mitchell Dean. Vláda je tu chápána jako více méně intencionální a racionální aktivita, vykonávaná rozmanitými úřady a agenturami, jež využívají množství technik a forem vědění, s jejichž pomocí se snaží utvářet a kontrolovat konání jedinců. V tomto foucaultovském prizmatu vláda ve smyslu governmentality představuje nikoli jen strukturu státu, nýbrž i všechny složité formy, jejichž pomocí jsou lidé i celé populace řízeny a spravovány, včetně míst, jako je např. rodiny, školy, komunity či pracoviště [Dean 1999: 10]. Tento přístup nabízí celou škálu badatelských příležitostí, třebaže mu zřejmě více konvenuje analyzování partikulárních odvětví sociální politiky, než rozbor sociálních států jako celku [Marston – Mc Donald 2006].

Problémy obecných typologií

V sociálních vědách v České republice zaujímá doslova hegemonní postavení typologie sociálních států G. Espinga-Andersena, která je variantou starší typologie R. Titmuse. Jedná se o tyto ideální typy: sociálně-demokratický (institucionálně-redistributivní), konzervativní (pracovně-výkonový) a liberální (reziduální). Ostatně i v zahraniční literatuře patří mezi nejčastěji citované. Ponecháme zde stranou standardní kritiky, které se na tuto typologii upírají z důvodů konceptuálních či genderových. Není pochyb o tom, že tato typologie, založená na empiricky podložené dlouhodobé konstelaci státu, trhu a politických ideologií, představuje zdařilý pokus o zobecnění partikulárních zkušeností jednotlivých národů. Existují však i zcela odlišné typologie, z nichž některé budou v následujících odstavcích připomenuty. Zároveň s tím nesmíme zapomínat, že tato typologie pochází z knihy nazvané *Three Worlds of Welfare Capitalism* [Esping-Andersen 1990] a tedy vytváří třídící schéma pouze pro kapitalistické tržní ekonomiky západoevropsko-amerického kulturního okruhu. Tento postup je zcela legitimní za předpokladu, že budeme sociální stát považovat za fenomén, který se omezuje v zásadě na tento civilizační okruh [viz Holubec 2008: 142].

Podobně rozšířený je i přístup, který sociální stát považuje za jev, který je bytostně spjatý pouze s kapitalismem a který funguje jako korektiv nedokonalostí tržního hospodářství.⁹ Pokud ovšem navážeme na úvahy z předchozích oddílů tohoto článku, nezdá se být nutné takto restringovat využití konceptu sociálního státu. Z hlediska kterékoli z uvedených definic by i SSSR a jeho východoevropské satelity naplňovaly základní definiční znaky (u normativní teorie s ohledem na její silnou hodnotovou zakotvenost pouze omezeně). Ostatně socialistické diktatury se zformovaly jako integrální součást organizované modernity, jako jedna z možných odpovědí na krizi první fáze, tzv. omezeně liberální, modernity, vedle nacismu, fašismu, smíšených ekonomik apod. Tuto skutečnost výstižně vyjádřil Peter Wagner, když napsal: „Socialistické hnutí a počátek skutečného zavedení socialismu mezi polovinou 19. století a rokem 1917 vyrůstaly ze stejných kořenů. Pokoušely se vyřešit stejné otázky jako organizovaná modernita na Západě. Byla to odpověď na ztroskotání omezeně liberální modernity (...). V socialistickém zřízení šlo jen o podstatně radikálnější formu organizování modernity než na Západě (...). V každém ohledu může být socialismus považován za součást organizované modernity a nikoli za formu nedomoderní, předmoderní či antimoderní sociální konfigurace [Wagner 1990: 158–159].“ Do typologie Espinga-Andersena, resp. Titmuse, lze východoevropský sociální stát zařadit jedině tím způsobem, že bude prohlášen za stát, který kombinuje prvky institucionalistického (sociálně demokratického) a pracovně výkonového (konzervativního) sociálního státu.

Johann De Deken tímto způsobem charakterizuje specifický typ východoevropského, leninského typu sociálního státu [De Deken 1992]. Tento leninský typ jako samostatná kategorie navíc umožňuje lépe odlišit specifické „kvality“, než když by se pracovalo jen s výše uvedenou tříprvkovou typologií, do jejíhož rámce lze těžko zasadit např. využívání sociálního zabezpečení pro trestání a persekvování obyvatelstva, což

9 Např. Albeda [1984: 7] v úvodu citované knihy napsal: „Podle mé definice sociální stát je státem, který akceptuje základní strukturu ekonomiky založenou na soukromém podnikání, přijímá odpovědnost za nejdůležitější makroekonomické kategorie (růst národního důchodu, zaměstnanost, distribuci příjmů atd.), organizuje komplexní systém sociálního zabezpečení etc.“

byla praxe nikoli neobvyklá zvláště ve starších vývojových fázích sociálních států v socialistických diktaturách východní Evropy.¹⁰

Jednu z nejznámějších alternativ k výše uvedeným typologiím představili v roce 1977 autoři Norman Furniss a Timothy Tilton. V úvodu knihy vyjádřili skepsi ohledně užitečnosti rozdělování soudobých států na kapitalistické, demokratické, totalitární atd. pro potřeby klasifikace komplexních kombinací jednotlivých sociálních politik. Také oni použili tripartitní typologii. Prvním typem je tzv. pozitivní stát (*positive state*). Jeho podstatu tvoří programy sociálního pojištění. Tento stát se zaměřuje na ochranu „držitelů majetku před nevyzpytatelností neregulovaného trhu a před potenciálními požadavky na redistribuci“. V Titmusově typologii by se tento stát nacházel kdesi mezi reziduálním a pracovní-výkonovým, přičemž by měl výrazně blíže k druhému ze jmenovaných. Na rozdíl od Titmuse však autoři tento stát ani nemíní považovat za sociální stát, „protože nevykonává elementární funkci sociálního státu, jež spočívá v garanci náhradních zdrojů [minimálního] majetku všem občanům a neomezuje autonomii a nezávislost jen na ty, které již tak ekonomický řád favorizuje.“

Druhý typ představuje stát sociální bezpečnosti (*social security state*), jehož podstatu představuje univerzálně garantované zajištění sociálního minima pro všechny. Tento typ státu odpovídá projektu sociální reformy Williama Beveridge ze 40. let minulého století. Třetím typem je stát sociálního blahobytu (*social welfare state*), který klade důraz na výrazně solidaristickou mzdovou politiku a je egalitářský. Do této skupiny by bylo zřejmě možné zařadit jak skandinávské země, tak i např. československý sociální stát po roce 1948 [Furniss – Tilton 1977: 15–19]. Zásadní výhodou této typologie je její značná nezávislost na typu konkrétního politického režimu i ekonomického uspořádání v daném státě.

Z pozic kvantitativní definice (třebaže k Therbornovi velmi kritický) Francis Castles vytvořil v roce 2004 typologii, která se sice na první pohled podobá výše uvedené triádě Titmuse či Espinga-Andersena, ale není založena na specifické figuraci státu, trhu a ideologie, nýbrž na struktuře sociálních výdajů. První typ, který označil jako stát sociálního zabezpečení (*social security state*), je typický pro kontinentální západní Evropu. V těchto státech hrají nejdůležitější úlohu výdaje nahrazující příjem obyvatelstva (nárokové dávky), o něco menší výdaje záchytné sociální sítě (testované dávky) a zdravotnictví, zatímco podíl nákladů na sociální služby je poměrně nízký.¹¹ Druhým typem, který zahrnuje anglofonní země (ovšem bez Velké Británie, která představuje jakousi kombinaci druhého a třetího typu), je sociální stát zmírňující chudobu (*poverty alleviation state*), pro který je typický relativně vysoký podíl nákladů na zdravotnictví a dávek záchytné sociální sítě (i přes 50 % celku), o něco menší význam nárokových, zatímco výdaje na služby jsou zcela marginální. Třetím typem pak je sociální stát státních služeb (*state services state*), kde úměrně klesá význam prvních dvou skupin výdajů, zatímco vzrůstá relativní podíl sociálních služeb (až 20 % celku). Existujícím příkladem prvního typu je např. Německo, druhého např. Kanada či Nový Zéland [Castles 2004: 67–72]. Třetí je typ skandinávských států (např. Švédsko). Třebaže tedy výsledná typologie je velmi podob-

10 Jedná se v Československu 50. let např. o neudělování rodinných přídatků členům družstev, jež neplnila plán, či omezování požitků starobním důchodcům spojených s předúnorovým režimem.

11 Třebaže výše překládáme pojem *social security* jako sociální bezpečnost, v tomto případě se pojem sociálního zabezpečení zdá být adekvátnější autorovu záměru.

ná výše uvedené, její důraz na kvantitativní hlediska umožňuje její univerzální využití v podstatě pro jakýkoli stát, jenž disponuje institucemi sociální ochrany.

Ve své komparativní studii o dlouhodobém vývoji sociálních států nabídli Evelyne Huber spolu s Johnem D. Stephensem typologii, založenou především, třebaže ne zcela důsledně, na aspektu politicko-ideologickém. Sami autoři deklarují svůj příklon k zájmově konfliktní teorii, když v úvodu píše: „Boj o sociální stát je bojem o distribuci, a proto organizační síla těch, kdo mohou těžit z redistribuce, tj. dělnictvo a nižší střední vrstva, je zcela zásadní.“ [Huber – Stephens 2001: 14]. Prvním z typů sociálního státu¹² je sociálně-demokratický. Pro něj je typický univerzalismus založený na občanském (a nikoli třídně-korporativním) principu, komplexní sociální politika, náročné programy ochraňující před základními sociálními problémy, vysoké dávky, rozvinuté veřejné sociální služby a v neposlední řadě též úsilí o důslednou genderovou rovnost. V takových typech sociálního státu zastává stát významnou roli v hospodářství, existuje centralizovaný systém kolektivního vyjednávání a silnou pozici si udržují odborové organizace.

Druhým typem je křesťansko-demokratický sociální stát. Pro něj je typická fragmentarizace nároků podle stavovské příslušnosti člověka, kdy jsou tyto podpurné nároky vyvozovány podle zásluhového principu, závislého na pracovním výkonu. Z toho se vyvozují i relativně vysoké dávky v závislosti na zaplaceném pojistném. V rodinné politice je kladen důraz na tradiční model rodiny, v níž živitel sehrává klíčovou úlohu. V sociálních službách hraje důležitou úlohu soukromý, resp. neziskový sektor a politika zaměstnanosti má spíše pasivní charakter.

Třetím typem je liberální sociální stát. V jeho rámci se sociální programy vztahují jen na specifické segmenty populace, klade se důraz na testování sociální potřebnosti, dávky jsou poměrně nízké a relativně nízké jsou i náklady na veřejné sociální služby. Rodinná politika i politika zaměstnanosti mají více méně pouze pasivní charakter. V tomto typu sociálního státu je i ingerence státu do tržních mechanismů na poměrně nízké úrovni. Poněkud neorganicky je do této tripartitní typologie, vyvozené z politických ideologií, zařazen ještě čtvrtý typ, sociální stát námezdně pracujících (*wage earner welfare state*). Jedná se o derivát liberálního typu, s nímž se jeho sociálně politické programy do značné míry překrývají. Rozdíl spočívá v postavení státu v ekonomice, kdy oproti liberálním systémům stát sehrává v hospodářství podstatně aktivnější úlohu a také mzdový systém není ponechán pouze působení tržních sil.¹³ Tradiční zastávce kvantitativního pojetí sociálního státu, G. Therborn, nejprve na základě míry sociálních výdajů rozlišoval šest typů sociálních států. V roce 1995 doporučil jiný způsob třídění, který se opírá o pluralitu kritérií, rozdělených do tří skupin: a) podle úlohy subjektů sociální politiky, b) podle míry sociálních práv občanů (zda jsou programy univerzalistické nebo partikulární) a c) kvantitativní podíl sociálních výdajů na HDP.¹⁴ Přesto, jak je z následujících řádků patrné, kvantitativní hledisko hraje u Therborna trvale dominantní úlohu. V tomto případě je jeho typologie sice ryze evropská, ale zase na druhé straně zahrnuje i východní Evropu.

12 Podobně jako Esping-Andersen nepoužívají v typologii pojem *welfare state*, nýbrž *welfare regime*.

13 Jako příklad tohoto čtvrtého typu autoři uvádí Nový Zéland a Austrálii [viz Huber – Stephens 2001: 111–113].

14 Pokud se pohybují sociální výdaje na úrovni 30 % HDP, jedná se podle Therborna o velkorysý sociální stát. Pokud činí přes 20 %, jedná se o střední míru. Malé sociální výdaje představují méně než 20 % HDP [Therborn 1995: 95].

První skupinu představovaly ve druhé polovině 20. století státy evropského severu, pro něž je typická dominantní úloha státu při realizaci sociálních programů, relativně vysoké dávky odvozané od předchozího příjmu, univerzalisticky koncipované právní nároky občanů a rozvinuté státní sociální služby.¹⁵ Druhou skupinou jsou státy evropského jihu. Sem zařazuje méně rozvinuté evropské státy (románský jih, včetně Švýcarska). Pro ně jsou typické následující znaky: partikulární nárokovatelnost sociálních práv, relativní skromnost dávek a vysoká úloha privátního sektoru při poskytování sociálních služeb. Třetí skupinu představuje oblast sovětských satelitů ve střední a východní Evropě. Oproti státům evropského severu, kterým se jinak v mnohém podobají, se liší především větším důrazem na partikularismus sociálních práv (rozdílná práva pro různé skupiny pracujících) a také celkovou relativně nižší generositou sociálních dávek a služeb.

Na aspekt koexistence a vzájemné míry integrace sociálně-zabezpečovacího a ekonomického subsystému poukazuje Ramesh Mishra. Na jedné straně stojí dezintegrované či diferencované sociální státy. Pro ně je při existenci tržní ekonomiky a pluralistického politického systému typická existence bariéry mezi oběma zmiňovanými subsystémy. Za příklady označil USA či Velkou Británii své současnosti (80. léta), třebaže tradičně bývají tyto země v ostatních typologiích zpravidla řazeny do různých kategorií a nejsou považovány za soupodstatné. Proti tomuto modelu stojí většina evropských kontinentálních zemí, pro něž je typická různá míra korporativismu. Zatímco v dezintegrovaném modelu soutěží zájmové skupiny o ovlivnění politického rozhodování v sociálních otázkách, v tomto modelu pracují spíše konsenzuálně. Reprezentanti zaměstnavatelů, zaměstnanců a státu tak vytvářejí integrovaný, konsenzuálně vytvářený systém, v němž ekonomická a sociální politika vzájemně srůstají. Proto je označuje jako integrované sociální státy [Mishra 1984]. Zatímco typologie zaměřené na míru redistribuce či práva beneficentů usnadňují srovnávat jednotlivé sociální státy z hlediska jejich přínosu adresátům dávek a služeb, tento Mishrův způsob nazírání na různé typy sociálních států z hlediska pravidel jednání a kooperace aktérů akcentuje analýzu vnitřního fungování sociálního státu a z hlediska způsobů vytváření politických rozhodnutí.

Závěr

Uvedené příklady definic, teorií a typologií si nemohou nárokovat vyčerpávající reprezentativnost. To by ani v rozsahu časopiseckého příspěvku nebylo možné. Soustředili jsme se zde jen na demonstrativní výčet rozličných přístupů, které se v posledních desetiletích v souvislosti s historickou analýzou a interpretací dlouhodobých vývojových tendencí sociálních států objevily a které považujeme za potenciální inspiraci pro rozvoj výzkumu této tematiky v české sociální vědě.

Z výše uvedených zkoumání vzešla následující obecná zjištění. Pluralismus definic je v zásadě nejsnadněji řešitelný. Institucionální, normativní a kvantitativní definice se totiž navzájem v principu nevylučují. Jejich kombinace naopak přináší možnosti efektivnějšího uchopení fenoménu sociálních států způsobem, jaký by se neomezil jen na západoevropskou a severoamerickou praxi. V případě interpretačních postupů je situace

15 Neobvyklá je v případě této typologie Therbornova snaha zařadit státy jako je Německo či Švédsko do jedné skupiny. V ostatních zmíněných typologiích zásadně představují dva typy, které se vyznačují rozdílnou logikou systému sociální ochrany obyvatelstva.

složitější, protože jejich konvergence v praktickém výzkumu není dost dobře možná. Při hledání historické kauzality je nutné dát některému z přístupů jednoduše přednost, přičemž při takové volbě budou jistě u každého výzkumníka sehrávat mnohdy důležitou úlohu faktory mimovědecké. V případě typologií je zřejmé, že i přes využití rozličných kritérií pro roztřídění existujících sociálních států, bývá složení výsledných skupin zemí často velmi podobné. Zdůvodnění této skutečnosti je nabíledni. Jednotlivé sociální politiky nepůsobí izolovaně, nýbrž ve vzájemné provázanosti, čímž vytváří celkový charakter konkrétního sociálního státu. Změna jedné z politik se pravděpodobně projeví v jisté míře i v ostatních politikách. Proto nemusí být zcela fatální, jaké konkrétní kritérium pro roztřídění využijeme, protože složení výsledných skupin to zásadním způsobem nepromění. Na druhé straně nás tyto typologie také upozorňují na fakt, nakolik je každý sociální stát jedinečným výsledkem historicky kontingentních procesů v rámci jednotlivých společností. Jejich vzájemné porovnání ukazuje, jak podobné rozhodovací procesy nemusí vést k totožným výsledkům a jak veškeré pokusy o monokauzální vysvětlení geneze sociálního státu i jeho konkrétní formy selhává. Bez důkladného, historicky zaměřeného výzkumu lze stěží tuto pluralitu příčin, jejich vzájemných interakcí a následných konsekvencí těžko postihnout. Nelze ani vysvětlit jejich determinující vliv na současnou podobu konkrétního sociálního státu.

Literatura

- Albeda, Wil [1984]. *The Future of the Welfare State*. Maastricht: European Centre for Work and Society.
- Baldock, John – Manning, Nick – Vickerstaff, Sarah. (eds.) [2007]. *Social Policy*. Oxford: Oxford University Press.
- Castles, Francis. [1978]. *The Social Democratic Image of Society*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Castles, Francis. [2004]. *The Future of the Welfare State – Crisis Myths and Crisis Realities*. Oxford: Oxford University Press.
- De Deken, Johann J. [1992]. Sociální politika a politika solidarity. *Sociologický časopis* 28, č. 3, s. 351–368.
- Dean, Mitchell. [1999]. *Governmentality – Power and Rule in Modern Society*. London: Sage Publications.
- Esping-Andersen, Gøsta. [1990]. *Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press.
- Foucault, Michel. [2009]. *Zrození biopolitiky*, Brno: Centrum demokracie a kultury.
- Furniss, Norman – Tilton, Timothy. [1977]. *The Case for the Welfare State – From Social Security to Social Equality*. Bloomington – London: Indiana University Press.
- Holubec, Stanislav. [2008]. Minulost, přítomnost a budoucnost sociálního státu. In: Šubrt, J. (ed.), *Soudobá sociologie III – Diagnózy soudobých společností*. Praha: Karolinum, s. 142–161.
- Huber, Evelyne – Stephens, John D. [2001]. *Development and Crisis of the Welfare State – Parties and Policies in Global Markets*. Chicago – London: University of Chicago Press.
- Keller, Jan. [2004]. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON.
- Lessenich, Stephan. [2000]. Soziologische Erklärungsätze zu Entstehung und Funktion des Sozialstaats. In: Allmendiger, Jutta – Mayerhofer, Wolfgang L. (eds.). *Soziologie des Sozialstaats – Gesellschaftliche Grundlagen, historische Zusammenhänge und aktuelle Entwicklungstendenzen*. München: Juventa, s. 39–78.
- Marshall, Thomas H. [2006]. Citizenship and Social Class. In: Pierson, Christopher – Castles, Francis (eds.). *The Welfare State Reader*. Cambridge: Polity Press.
- Marston, Greg – McDonald, Catherine. (eds.) [2006]. *Analysing Social Policy – A Governmental Approach*. Cheltenham – Northampton: Edward Elgar Publ.
- Mishra, Ramesh. [1984]. *The Welfare State in Crisis*. Brighton: Wheatsheaf Books.
- Musil, Libor. [1996]. *Vývoj sociálního státu v Evropě*. Brno: Doplněk.
- Orloff, A. – Weir, M. – Skocpol, Theda. [1988]. *The Politics of Social Policy in the United States*. Princeton: Princeton University Press.
- Pierson, Christopher. [1998]. *Beyond the Welfare State*. Cambridge: Polity Press.
- Potůček, Martin. [1995]. *Sociální politika*. Praha: SLON.
- Potůček, Martin. [1999]. *Křížovatky české sociální reformy*. Praha: SLON.
- Rákosník, Jakub. [2009]. Teorie sociálního státu v soudobé historiografii. *Dějiny-teorie-kritika*, 2009, č. 1 (v tisku).
- Rákosník, Jakub. [2007a]. Anglický chudinský zákon z roku 1834 – Krize alžbětinské chudinské péče. *Historický obzor* 18, (2007) č. 3–4, s. 57–65.
- Rákosník, Jakub. [2007b]. Anglický chudinský zákon z roku 1834 – Budování moderní chudinské péče (1814–1834). *Historický obzor* 18, (2007) č. 5–6, s. 110–119.
- Therborn, G. [1989]. States, Populations and Productivity: Towards a Political Theory of Welfare State. In: Lassman, Peter (ed.). *Politics and Social Theory*. London: Routledge, s. 62–84.
- Therborn, Göran. [1995]. *European Modernity and Beyond – The Trajectory of European Societies 1945–2000*. London: Sage Publications.
- Tomeš, Igor. [1996]. *Sociální politika – Teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha: Socioklub.
- Usui, Chicago. [1994]. Welfare State Development in a World System Context: Event History Analysis of First Social Insurance Legislation Among 60 Countries, 1880–1960. In: Janoski,

- Thomas – Hicks, Alexander M. (eds.). *The Comparative Political Economy of the Welfare State*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 254–276.
- Večeřa, Milan. [1996]. *Sociální stát: Východiska a přístupy*. Praha: SLON.
- Veselý, Václav – Gallas, Jan. [1953]. *Za lepší sociální pojištění a sociální bezpečnost pracujících celého světa*, Praha: Práce.
- Výtah z *Beveridgeovy zprávy o sociálním pojištění a příbuzných službách*. b. d., London.
- Wagner, Peter. [1990]. *Soziologie der Moderne – Freiheit und Disziplin*. Frankfurt/New York: Campus Verlag.
- Walker, Alan – Wong, Chack-Kie. [2004]. The Ethnocentric Construction of the Welfare State. In: Kennett, Patricia (ed.). *A Handbook of Comparative Social Policy*. Cheltenham: Edward Elgar, s. 116–130.
- Wilensky, Harold L. – Luebbert, Gregory M. – Hahn, Susan R. – Jamieson, Adrienne M. [1985]. *Comparative Social Policy*. Berkeley: University of California.

Jakub Rákosník (1977) vystudoval Institut základů vzdělanosti Univerzity Karlovy, Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, obor historie – politologie a Právnickou fakultu Univerzity Karlovy, obor právo. Dlouhodobě se zabývá moderními sociálními dějinami se zaměřením na dějiny dělnického hnutí a komparativní historický vývoj sociálních států. V roce 2008 publikoval monografii Odvrácená tvář meziválečné prosperity o nezaměstnanosti v meziválečném Československu a nyní pracuje na nové knize o sovětizaci sociálního státu v Československu v letech 1945–1960.